

APZINĀT VAROŅUS KURZEMES MEŽOS

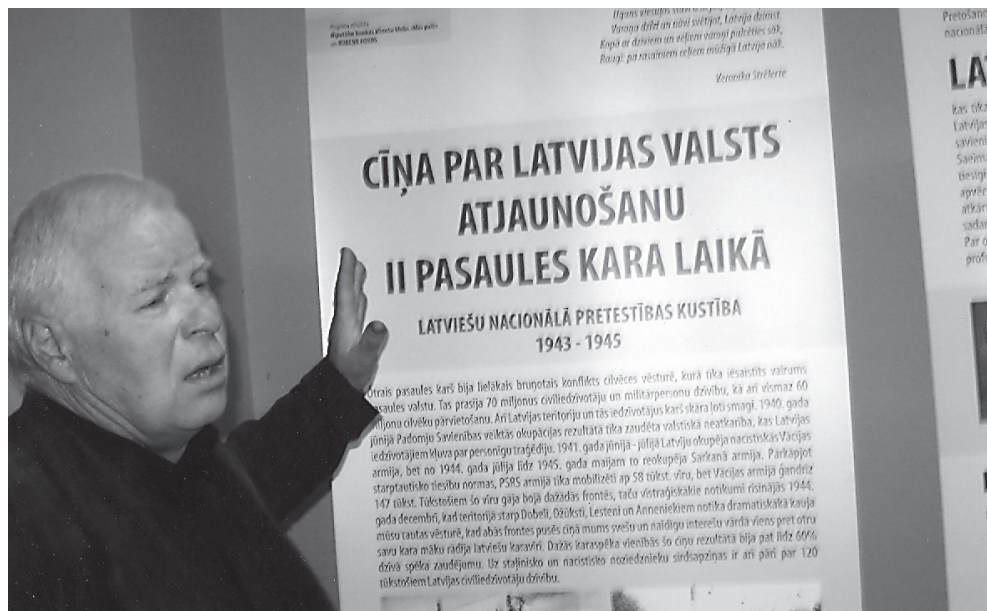
Voldemārs Hermanis

Kurzemei kā stratēģiskam placdarmam (*Festung Kurland*) Otrā pasaules kara noslēguma cēlienā bija īpaša vieta Eiropā. Cerams, ka to vēl apcerēs kara vēsturnieki. Šajā Latvijas novadā risinājās notikumi, kas vienlaikus skāra karojošo valstu attiecības un arī tur sablīvēto simtu un tūkstošu cilvēku — gan militārās formās tērptu, gan civilistu — tālāko dzīves gājumu un savstarpējos rēķinus. “Tā mazajā Kurzemes teritorijā — 13 200 km² un daļā Tukuma apriņķa — bija sakoncentrēti gandrīz miljons cilvēku. 250 tūkstoši Kurzemes pastāvīgo iedzīvotāju, 505 000 vācu karaspēka personāla, ap 140 000 bēgļu no citiem Latvijas novadiem, kā arī kādu 25 000 evakuēto krievu (Latvijā nonākuši 1943.–1944. g.) un krievu karagūstekņu”¹.

Padomju historiogrāfijā un propagandā shēma un karotāju dalījums bija kā akmeņi iecirsts: Kurzemes katlā vienīgie varoņi bija “Sarkanās bultas” partizāni. Kas negāja kopā ar tiem pret vācu okupantiem, tie bija pret tautu un padomju varu.

2011. g. 13. maijā Ugālē notika zinātniska konference “Vide. Vara. Varoņi”, veltīta cilvēku likteņiem Kurzemē Otrā pasaules kara laikā. To organizēja 2009. g. dibinātais Rubeņa fonds, pieaicinot vēsturniekus, novadpētniekus un publicistus no Rīgas, Kuldīgas, Jelgavas un citām vietām. Pērn, 14. novembrī, saruna turpinājās turpat un tajā pašā ietvarā. Tagad konferences materiāli lasāmi arī Rubeņa fonda izdotajā grāmatīnā².

Jāatgādina, ka arī pēc Latvijas neatka-

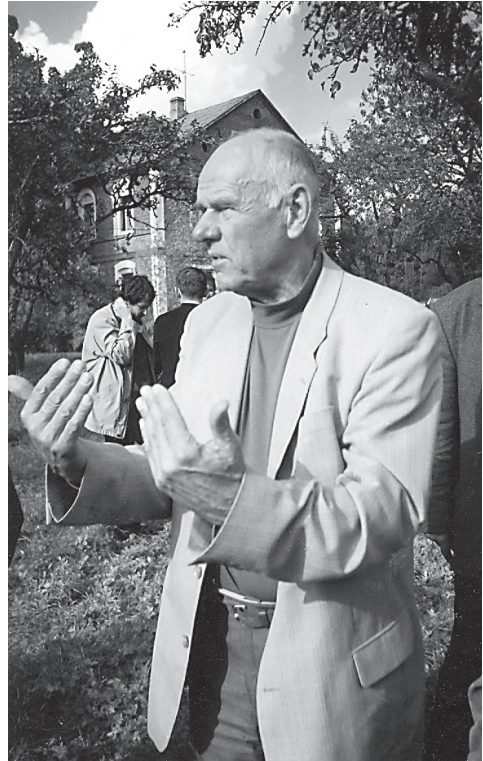
Andrejs Ķeizars Ugālēs bibliotēkā iepazīstina ar ceļojošo ekspozīciju, kas tapusi ar Eiropas Savienības finansējuma atbalstu. Voldemāra Hermaņa foto

rības atjaunošanas nepieciešamība apzināt skarbās Kurzemes cietokšņa kolīzijas nav bijusi gluži pašsaprotama lieta. Tādēļ neliels ieskats priekšvēsturē līdz brīdim, kad (2009) Ugāles Silmačos durvis vēra Rubeņa bataljona muzejs un jēdzienam “kurelieši” tika piešķirts vēsturisks konteksts arī nacionālpatriotiskā dimensijā. Vismaz Kurzemes pusē, kur joprojām šalc tie paši akadēmiķa Viļa Samsoņa aprakstītie meži³.

Gadsimta sākumā divi dabas zinātnu vīri — akadēmiķis Oļģerts Lielausis un LZA korespondētājloceklis Edgars Bervalds — rosināja no jauna aizdomāties par rubeniešu ciņu takām Usmas un Abavas krastos. Viens kā bijušais cirkalniēks, otrs — kaislīgs mednieks. Kādā saulainā maija dienā uz Cirkali un Ugāli devās neliela ekspedīcija — arī fotogrāfs, kas redzēto iemūžināja kadros. Pabijām arī bijušo Vēveru mājvietā un Poļu purva malā, kur tranšeju palieku ielokā, iespējams, meklējamas Rubeņa bataljona pēdējās aizsardzības pozīcijas. Piemiņas plāksni kureliešiem Puzes pagasta Stiklos gan atklāja 1998. g. Tomēr nācās secināt, ka “aizaug kureliešu pēdas Kurzemē”⁴. Toreizējā Zlēku pagasta vadītāja nevarēja nosaukt kādu vietējo, kurš zinātu ko vairāk par kureliešiem.

LZA prezidents ar rīkojumu Nr. 16. 2004. g. 19. februārī apstiprināja iniciatīvas grupu, dodot mandātu nevis jaunai konfrontācijai, bet stimulam pievērsties dažādu cilvēku likteņiem Kurzemes mežos, vēl dziļāk ielūkoties arhīvos ar skaidri formulētu mērķi “saglabāt vēsturei un tautas atmiņai spilgtākās liecības par latviešu pretestības kustību Otrā pasaules kara laikā un tās vārdā nestiem upuriem”. Latvijas kartē gana skaidri iezīmētas Zlēkas, Ugāle un Cirkales apkārtnē, kur notika kureliešu pēdējās kaujas ar vācu okupantu soda vienībām.

Entuziastu grupas vadība tika uzticēta akadēmiķim O. Lielausim. Tās sastāvā — toreizējais Latvijas Vēstures institūta direktors akadēmiķis Jānis Bērziņš, LZA goda loceklis kinorežisors Jānis Streičs, E. Bervalds, vēsturnieks Dzintars Ērglis un šo rindu autors.

Akadēmiķis Oļģerts Lielausis pie Zlēku pamatskolas. Voldemāra Hermaņa foto

Nav nozīmes pārcilāt visas, labākajā gadījumā daļēji īstenotās ieceres, kādas tika briedinātas. Pētnieciskais darbs institūtos un Rīgas muzejos, protams, ritēja savu gaitu. Dz. Ērglis, pats bijušais dundadznieks, pētī 1943. g. 13. augustā dibinātās Latvijas Centrālās padomes (LCP) aktivitātes Zviedrijā, pirmo reizi iedzīlīnājās pret kureliešiem vērsto padomju represiju vērienā⁵. Vēsturnieku (Ulda Neiburga, Ērika Jēkabsons u.c.) publikācijas par ģenerāli Jāni Kureli, kapteini Kristapu Krišu Upelnienu, leitnantu Robertu Rubeni un citiem savulaik noklusētiem vīriem parādījušās arī periodikā.

Vērts atzīmēt arī sanāksmi Zlēkās 2004. g. 4. oktobrī par “Kureliešu kustības beigu posmu”. Uz šo sarunu ieradās arī LZA goda doktors, leģendārais sakarnieks (1943–1945)

starp okupēto Latviju un Zviedriju Leonīds Siliņš. Akadēmiķis Jānis Stradiņš, iezīmējis kara pēdējā cēliena kopējo fonu, retoriski vaicāja: “Kuru karā bija vairāk — varoņu vai upuru? Vai varonis reizē var būt arī upuris? Turklāt visos laikos bijuši kā zināmi, tā nezināmi varoņi.”

Izvirzījās vairāki jautājumi. Vai apzinātas kaujās kritušo kureliešu, arī leitnanta Rubeņa, apbedījuma vietas? Kur labāk uzstādīt piemiņas zīmes? Kā vēstures nospiedumu restaurācijā iesaistīt pašus kurzemniekus?

2005. g. maijā netālu no Zlēku pamatskolas tika iestādīti pirmie ozoli, kļavas un saldie ķirši — kā aizsākums piemiņas birzījam kara vētrās lauztajiem kurzemniekiem. Par atbalstu šai iniciatīvai paldies *Dr. sc. ing. Mudritei Daugavietei* un citiem institūta “Silava” mežniecības speciālistiem. Akadēmiķis O. Lielausis zina vēstīt, ka Zlēku skola arī kopj mūsu ķiršu dārzu.

Šodien ar zināmu gandarījumu var sacīt, ka kureliešu pēdas Kurzemē tiek pētītas un viņu piemiņa iedzīvināta. Par to lielākā pateicība bijušajam vēstures skolotājam Andrejam Ķeizaram, kas kopā ar LOK goda prezidentu Vilni Baltiņu un citiem domubiedriem Ugālē nodibināja Rubeņa fondu. Savākti jauni atmiņu stāsti un kara gadu relikvijas, šosejas Rīga–Ventspils 141. kilometrā tagad ir skaidra norāde uz rubeniešu izejas pozīcijām Usmas ezera virzienā. Par Rubeņa bataljona kaujas ceļu vēsti stends, kas izvietots ceļu krustojumā netālu no Vēveru mājām.

Zlēku pagasta pašvaldība aprūpē Karātavu kalna kapos pārbedīto zlēcinieku, 1944. g. decembra traģēdijas upuru, piemiņas vietu.

Jau minētā konference “Vide. Vara. Varoņi” ir apstiprinājums tam, ka pagātne ne vien pētāma un vērtējama, bet arī kā stafete nododama nākamajām paaudzēm. Kultūras socioloģe *Dr. sc. soc. Dagmāra Beitnere* apstiprina: “Kurzemes sarunas mums svarīgas kā nācijai.” Kā gan citādi, ja nav mums sava de Golla, nav arī pieminekļa LCP priekšsēdim

Konstantīnam Čakstem — cilvēkam, kurš varētu kalpot par nacionālās pretestības kustības simbolu. Reizēm liekas, ka gadiem ilgi latvieši kā nepārsūdzamu kultivē atziņu — esam svešas varas ieročnesēji un līdzskrējēji. Tāpēc svarīgi atcerēties puīšus, kuri 1944. g. dziļā rudenī, tēlaini runājot, lika sevi uz sārta kā nepakļāvīgus nevienai lielvarai. Vienvārdsakot — rubeniešus.

Katru gadu (kopš 2007) meža vidū netālu no Ilziķu mājām 14. novembra pievakarē uz svinīgu pasākumu pulcējas zemessargi, jaunsargi, ventspilnieki un apkārtējo pagastu ļaudis. No vietas, kur bijusi leitnanta R. Rubeņa bataljona apmetne, 14. novembrī ir sācies vienības pārgājiens uz Usmas ezera krastiem. Jau tad bija skaidrs, ka rubenieši nepieņems vācu militāristu piedāvājumu kapitulēt. Tas vēlreiz apstiprinās 1944. g. 17. novembrī, leitnantam Rubenim tiekoties ar SS obergrupenfireru ģenerāli Jekelnu. Vēsturnieki nav pilnīgi vienisprātis par to, kāds bijis mūsu kaujinieku taktiskais aprēķins. Vēstures pētnieka Valda Kuzmina atziņa: šī bataljona kareivji būvēja bunkurus ar domu pārdzīvot 1944.–1945. g. ziemu, cerot uz iespējamo sabiedroto spēku ierašanos un auklējot domu, ka paši kļūs par brīvību atguvušās valsts armijas kodolu. Protams, viņu sapnis par neatkarīgu Latviju nevarēja būt savienojams ar Hitlera izmisīgajiem centieniem noturēt Kurzemes cietoksni. R. Rubeņa vadītie vīri kā bijušie vidzemnieki vāji pārzināja vietējo apkārtni. No militārā skatpunkta šī pretošanās bija neprātīgs solis milzu pārspēka priekšā. Kara dzirnas mala visus pēc kārtas, nevainīgie civiliedzīvotāji nebija izņēmums. Te vēlreiz jāatgādina par Jekelna rokaspuīšu nošautajiem un dzīvi sadedzinātajiem 160 zlēciniekiem.

Andris Tomašūns, portāla *www.latvija-20gadsimts.lv* veidotājs, akcentē tam laikam raksturīgo mītisko domāšanu. Tagad nevietā būtu par pagātnei prātuļot un vērtēt tālāka rīcību tikai no šodienas augstumiem, meklējot vienīgi pareizos un nepareizos cīnītājus. Vēl

vairāk: nodēvēt leitnantu R. Rubeni par leģiona dezertieru komandieri⁶. Diemžēl šo atzinumu apzināti vai neapzināti atkārtojis arī viens otrs 19. divīzijā karojušais. Cik sarežģītas bija attiecības starp vācu ģenerāli Jekelnu un Kureļa grupu kopumā kopš tās izveides 1944. g. vasarā Skrīveru pagastā, centies izvērtēt H. Biezais savā Stokholmā rakstītajā grāmatā “Kurelieši”⁷. Autora rīcībā 20. gs. 80. gados nevarēja būt ne daudz arhīvu materiālu, ne vēlāk izvaicāto liecinieku stāstu. Aizpērn Rubeņa fonds H. Biezā grāmatu laidis klajā ar savu jaunu priekšvārdu. No šodienas un Eiropas skatpunkta tēmai pietuvojas autori, kuri pārstāvēti LU Akadēmiskā apgāda izdotajā konferences materiālu krājumā par „Latvijas Centrālo padomi un kureliešiem”⁸.

Vēl neapgūtais paliek Latvijas profesionālo pētnieku un godprātīgu mantinieku ziņā. Ugāles muzejā ir kureliešu un Zlēku kauju aculiecinieku atmiņu pieraksti. Bijušais Rubeņa bataljona karavīrs, tagad jau nelaiķis, Mārgers Balodis liecības atstājis audiovizuālā formātā. Nozīmīgs ir kuldīdznieka Herberta Knēta pienesums, kurš gadiem ilgi pētījis cilvēku likteņus Kurzemē (Zlēkās, Puzē, Rendā un citviet) Otrā pasaules kara laikā. Savukārt R. Rubeņa mazmazdēla Linarda Drukmaņa nodotās ģimenes relikvijas/fotogrāfijas liktas lietā, A. Ķeizaram ar palīgiem veidojot modernu pārvietojamo ekspozīciju. Tās nosaukums „Cīņa par Latvijas valsts atjaunošanu Otrā pasaules kara laikā”, parādot nacionālās pretošanās kustību saistībā ar LCP aktivitātēm (1943–1945). Izstāde no Ugāles šīgada sākumā pārceļojusi uz Ventspili un vēlāk arī uz citām Kurzemes vietām. Šajos standos īpaša vieta R. Rubeņa un Aleksandra Druviņa dzīves stāstiem. Kas bija Druviņš? Virs, kurš pēc R. Rubeņa nāves (18.11.1944) uzņēmās šī bataljona komandiera posteni un palika dzīvs. A. Druviņš, tāpat kā citi rubeņieši, padomju varas gados savu pagātņi bija spiests noklusēt. Ugālē šo rindu autoram cita kurelieša dēls, tagad talsenīks Māris Grīnvalds, stāstīja, ka arī viņa māte vēl 1991. g.

sadedzināja tēva atstātās fotogrāfijas un citus dokumentus.

Kā atzīst Andrejs Ķeizars, joprojām svarīgi pārvērtēt dažādos mītus par kureliešiem un savākt dzīvo aculiecinieku stāstus. Nofiksēt visu, kas vēl rodams par Otrā pasaules kara noslēguma cēlienu Kurzemes sētās un mežos. Kurzeme patiešām kļuva par katlu, kurā tika ierauti un pārbaudīti karavīri, paši kurzemnieki un bēgļi, dezertieri un sarkanās varas apmātie. Atgādināt par vietām, kur varoņi un mierīgie civilisti kļuva par upuriem, bet reizē — arī par Latvijas jaunāko laiku vēstures daļu.

Pēdējos gados Ugālē un Zlēkās paveiktais ir piemērs citiem Latvijas novadiem, kā kopt kaujās kritušo piemiņu, vitalizēt vēsturi un stiprināt tautas patriotisma garu. Mums jābūvējam pārvārtē svešu un naidīgu varu iepotēto bailu psiholoģiju — tam jāklūst par visas nācijas brieduma testu.

Avoti

- ¹ *Vide. Vara. Varoņi.* Zinātniska konference, veltīta cilvēku likteņiem Kurzemē Otrā pasaules kara laikā. Ugāle: Rubeņa bataljona muzejs, 2012. 16. lpp.
- ² Turpat.
- ³ Samsons V. *Kurzemes meži šalc.* Rīga: Liesma, 1974.
- ⁴ Hermanis V. Aizaug kureliešu pēdas Kurzemē. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai.* 2003. 21. jūn.
- ⁵ Ērglis Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003.
- ⁶ Samsons V. *Kurzemes meži šalc.* Rīga: Liesma, 1974.
- ⁷ Biezais H. *Kurelieši.* Ugāle: Rubeņa fonds, 2010.
- ⁸ *Virzība uz demokrātisku Eiropu Otrā pasaules kara laikā — Latvijas Centrālā padome un “kurelieši”.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010.